

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

[Ḥamishah Ḥumshe Torah]

‘im targum Onkelos, u-ferushe Rashi u-ve’ur ye-targum Ashkenazi

Sefer Be-reshit

Premsla, Yitṣḥaq Itsaḥ ben Tsevi Hirsh

Ofenbakh, 568 [1807 oder 1808]

1

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-10084

בראשית ב

תרגום אשכנזי לג

ב א וַיְכַלֵּה הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
וְכָל-צְבָאָם: ב וַיְכַל אֱלֹהִים
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְרֵאכְתּוֹ אֲשֶׁר
עָשָׂה

ב (א) דא פאָרלענדעט...
וואָרדען דאָ היממעל,
דיא ערדע, אונד איהר
גאַנצעו העער: (ב) אַרֶץ
האַטטע גאַטט אָם זיבענטען
טאָגע זיין ווערק פֿאַללענדעט
דאָ ער געמאַכט

רש"י

תרגום אונקלוס

ב (א) וַאֲשַׁתְּכֻלּוּ שָׁמַיָא וְאָרְעָא
וְכָל חַיְלֵיהוֹן: (ב) וַיִּשְׁיִצִי יְיָ
בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָא עֲבָדְתֵיהּ דִּי
עֲבַד
ב (ב) ויכל להים ביום השביעי. ר"ש אומר
בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו כרי'
להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שידע עתיו
ורגעיו נכנס בו כחוט השער ונרא' כלאו כלם
בו ביום: ד"א מה הי' העול' חסר מנוסה באת
שבת

באור

את כל אשר עשה לא לבד הדברי' אשר ילאו אז אל ההוי', כי אם כל מה שיתחדש ויולד
אח"כ עד סוף כל הדורות כלם, כי שם הקב"ה שורש ועקר ויסוד לכלם במעשה בראשית,
ועל כלל המציאות הזה לבד, הכולל כל העולמות וכל הזמני', יאמר שהוא טוב מאוד,
והבן זה: יום הששי, כל התואר בה"א הידיעה והמתואר בלעדו שלא כמשפט, ואמר
הראש"ב שפירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ומנא כן ואיז הישראלי
(ויקרא כ"ד י'), ורבי' כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים (אף שמשם אין
ראי' כל כך לפי שהוא סמוך), ואחרי שלא נכתב ה"א הידיעה' בימים הקודמים כי אם
בששי לבד לכן היתה דעת המתרגם האשכנזי שיהי' מוסב על ויכלו השמים הנאמר בפסוק
שלאחריו, ושעורו שהי' ערב ובקר של יום הששי שבו נגמרה מלאכת השמים והארץ וכל
צבאם, והי' הכל לאחד שלם דבוק וכלול ואחת זה בזה, וכדאית' בזהר מאי שנא בכלהו
יומי דלא אתמר בהו ה"א הידיעה' אלא הכא כו' אשתכללו כלא כחד, אשתכללו מכלא
ואשתלימו בכלא:

ב (א) ויכלו, מהבנין שלא נזכר שם פועלו במשקל ויכבו כל ההרים (בראשית ז' י"ט),
וטעמו כשמו, והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: וכל צבאם, צבא הארץ הם
הנוכחים חיה ורמש ודגים וכל הנזמח, וצבא השמים שני המאורות הגדולי' והכוכבים הנוכחים
בענין וכן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים
(דברים ז' י"ט), גם יכלול השכלי' הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמי'
עומד עליו וכו' (מלכים א' כ"ב י"ט), וכן יפקד ה' על צבא המרום צמרום (ישעי' כ"ד כ"א),
והנה צבאן רמו על יצירת המלאכי' במעשה בראשית, וכן נפשות האדם בכלל צבא השמים הנה:
(ב) ויכל, מננין פֿער וראוי להיות וַיִּכְלֶה רק שנשמטה הה"א כדרכה בוי"ו ההפוך:
אלהים ביום השביעי, הרצון שביום השביעי כבר היתה כלה ונשלמה המלאכה כמו
ביום הראשון תשבתו (שמות י"ב ט"ו), יהי' נשבת כבר, כי משפט כל זמן להיות נמשך
שעור מה, פעמים ידבר על התחלת השעור ההוא ופעמי' על מנך הזמן ופעמי' על סופו,
ובלשונות העמי' ימנא העבר על שלשה דרכי' העבר הנלתי נשלים והעבר הנשלם עתה והעבר
הנשלם כבר כגון (ער פאללענדטי, ער האט פאללענדט, ער האטטי פאללענדט), ובלה"ק
משפט אחד לעבר הנשלם עתה ולעבר הנשלם כבר, ולכן מתורגמת בל"א תיבת ויכלו
(עם ווארדן פאללענדט), ותיבת ויכל (ער האטטי פאללענדט), כי בששי נשלמה המלאכה
ובשביעי היתה נשלמת כבר, והעבר הנלתי נשלים עדיין יאמר בלה"ק בוי"ו המהפך העתיד
לעבר כידוע, וכן הדין בעתיד, יש עתיד שיהי' הוה בזמן ההוא ויש עתיד שיהי' אז עבר
(1)

עֲשֵׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 מִכָּל-מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃
 וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם
 הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ
 שָׁבַת מִכָּל-מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר-
 בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ רביעי

גממאכט, רוהעמע אמ
 זיבענטען טאגע פֿון אללעם
 זיינעם ווערקע דאז ער
 געמאכט: (ג) זעעגענטע
 דען זיבענטען טאג, אונד
 הייליגטע איהן, דען אן דעם
 זעלבען רוהעמע גאטט פֿאן
 אללעם ווערקע, דאז ער
 ערשאפען אונד געמאכט
 האטטע: דיזען

אלה

תרגום אונקלוס

רש"י

עֶבֶד וְנַח בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָא מְכַל
 עֲבֵדֵתִיהּ דִּי עֶבֶד: (ג) וַיְבָרֶךְ יְיָ יוֹם
 יוֹמָא שְׁבִיעָא וַקַּדִּישׁ יְתִיהּ אַרְי בִּיהּ
 גַּח מְכַל עֲבֵדֵתִיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמַעַבְדָּא׃
 אלין

שנת זאת מנוחה כלת ונגמרה המלאכה:
 (ג) ויברך ויקדש ברכו בזמן שכל ימות
 השבוע ירד להם עמר לגלגל וצשטי לחס משכ'
 וקדשו בזמן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב
 על העתיד: אשר ברא אלו לעשות המלאכה
 שהיתה ראוי לעשות בשבת כפל ועשה צשטי
 כמו

באור

כבר כמו תשניתו הנזכר למעלה שהענין שיהי' בשבת כנר, ויתכן לקרא את העתיד ההוא
 זמן מרכב מעתיד ועבר, ועיין בבאורנו לפסוק ומולדתך אשר הולדת אחרים (בראשית
 מ"ח ו'), ובפסוק ואל פתח אהל מועד לא הביאו, (ויקרא י"ז ד')
 ובפסוק כי באה נחלתנו אלינו מעבר לירדן, (במדבר ל"ב י"ט): וח"ל אמרו ויכל
 אלהי' ביום השביעי מה הי' העולם חסר מנוחה בא שנת זאת מנוחה, כוונתו בזה שיתכן
 על אופן מה לומר שלא נשלם כל המעשה כי אם ביום השביעי עמו, לפי שכל שנת
 הימים כתחלה דבר שלא הי', אם קומר קדש או נורה קדשה שיגאה א גדר ההוי' ברטון
 יוצר בראשית והיו ענין המלאכה, ואולם הי' העולם חסר מנוחה ושניתה, שלא נהג עדיין
 במנהגו ולא הלכו הדברים על חוק וסדר הקטוב להם מאת הבורא ית' בהתלשלות הסבות
 והמסובבי', כי זהו ענין המנוחה במעשה בראשית, ועתה צשביעי כתוסף להם השניתה
 ההי' שהתחיל העולם לנהוג במנהגו על פי החקים שגזר עליהם יוצר הכל, ולא כתחלה
 דבר מן האפס אל הו', ותבין מזה מאמרו ז"ל עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות כי
 יש במעשה הנסים מלאכה ושניתה, יש בהם התחדשות דבר שלא הי' מן האפס א הו',
 ויש בהם מנהג העולם על פי השתלשלות הסבות והמסובבי', כמואמר ז"ל תנאי התנה
 הקב"ה עם מעשה בראשית, ולזה יש בהם מיום הששי ומיום השביעי, מלאכה מיום הששי,
 ושניתה מיום השביעי, והוא כמו ערב שנת בין השמשות שהוא קצתו מן היום וקצתו מן
 הלילה והבין זה: מלאכתו, אינו מהנפרד מלאכה שא"כ הי' ראוי להיות התי' רפוי כמו
 מן בדיקה נדקתו ומן ברכה ברכתו, אך הוא מהנפרד מלאכת צפלים משמרת והיה
 ראוי להיות מלאכת, רק בעבור כחות האל"ף כמושפטו ברוב נעתק
 הסגול"ל אל הלמ"ד ובא הלמ"ד אל המ"ס ונשמו החירק: (ג) ויברך אלהים
 את יום השביעי, נתן בו תוספת טובה ויתרון מכל הימים: ויקדש אותו, שהנדילו
 מיתר הימים לעבודת השם, שלא לעשות בו מלאכה כי אם להקות ולשמוח בשעל ה' ולחגן
 במעשה ידיו: אשר ברא אלהי' לעשות, פי' הרמזין ג שנת מכל מלאכתו אשר ברא יש
 מאין לעשות כל המעשים הזכורים בשנת הימים, והנה אומר כי שנת מבריאיה וממעשה,

בראשית ב

תרגום אשכנזי לר

ד אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים: וכל ה' זעירא

(ד) דיזעו איזט דיה ענמי שטערונגונגעשיכטע רעו היטמעלו אונד דער ערדע, דא זיא ערשאפען ווארדען, דא נעהמליך דאז עוויגע וועזען, גאטט, ערד אונד היממעל געמאכט האטט: אללערלייא

תרגום אונקלוס

רש"י

(ג) אלין תולדות שמיא וארעא בדר אתבריאוי ביומא די עבד יי אלהים ארעא ושמיא: וכל

כמו שמסור' בנ"ר: (ד) אלה האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהברא' בה"א בראש שנאמר (ישעי' כ"ו) ביה ה' בור עולמים בנ' אותיות הללו של נברא בה"א (ס"א רמו כמו שה"א פתוח' למטה כך העולם פתוח לשמים בתשובה ועה"כ נברא ביו"ד לומר שדדיקים שבאותו זמן מועטים כמו יו"ד שהיא קטנה באותיות) רמו שירדו למטה לראות שעת כה"א זאת סתומה מכל כדדיה ופתחה

באור

מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים, ויתכן שיהי' לעשות נמשך למעלה כי בו שנת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספר (בראשית מ"א מ"ט), ויחדלו לבנות העיר (ס"א ח'), השמרו לכם עלות בהר (שימות י"ט י"ב), וכן רבי' עכ"ל, ואין הנחת הטעם מסכי' עם פירושו האחרון לפי שתיבת מלאכתו מועמדת בטעם ז"ק, לכך נחר המתרגם האשכנזי צפי' הראשון, וי"מ לעשות על הכברא' שנתן כח בנברא' לעשות את המעשים ולפעול את הפעולות אשר הוטעמו עליהן כל אחד כפי תולדתו, ולפ"ז הי' ראוי שיתורגם (פארט בו ווירקן): (ד) אלה, האמורי' למעלה: חולדות, ספור מעשה אוך נולדו וכתהו השמים והארץ: ביום עשות, למדך שכלם נבראו בראשון, לשון רש"י, ולפי פשוטו ביום כמו בעת וכן ביום אכלך ממנו מות תמות (להלן י"ז), וכמהו רבים: ועשות הוא תקון הדבר על מתכונת הראוי, וכמהו וימהר לעשות אתו (ס"א י"ח ז'), וכן בישי' (מ"ג ז') בראתיו ואס"כ יצרתיו ואחר כן עשיתיו, הבריאה היא יציאת הקומר מן האין א גדר היס בל"א (שעפסונג), היצירה היא נתינת הכורה בחומר, בל"א (בילדונג), והעשי' היא גמר תקון הדבר על מתכונתו בל"א (פערפערטיגונג), ויהי' ביום עשות וגו' מוסב על שנת ימי הבריאה הנזכרים: ה' אלהים, בפרשה שלמעלה לא זכר כי אס שם אלהים, ופה אמר ה' אלהים, ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל, וכן פירושו בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים, ורז"ל דרשוס לשני שמות מדת הדין ומדת הרחמים: ויתכן שהיתה הפרשה הראשונה מן בראשית עד לעשות מקובלת ליחידו סגול' מימות האבות הקדושים, ואפשר שהי' מימות אדם ושת, מקורה על פה מן האבות אל הבנים, ובה היו הקדושים ההם שונים לבניהם ותלמידיהם סוד מעשה בראשית וחדוש העולם, וממנה נתפרסמה האמונה ההיא בכל קצוי ארץ לכל עש ולשון, עד שלא תמצא אומה ולשון שלא תהי' לה ידיעה קצת או רמז מן הפכה ההיא, ואולם נשתבשה הקבלה ההיא בקנתם ע"י הבלי המתחכמים וכנצי המשוררים אשר שמו בשמים פיהם, וכדו מלבס דברים אשר לא כן להמשיך את לב ההמון אשר לא נגה עליהם אור תורת ה', וערבו האמת עם השקר ולא נשאר להם כי אס רמזים מעטים כאור המתנוזן באיטין לילה ואפלה, והנה ידוע שלא נתפרסם שם העגס המורה על השגת השם הפרטי על סגולת בני אדם והדבקות האלהי באמורי' דבריו כי אס ע"י האותיות והמופתים שעשה לבני ישראל כאשר הוציאם

ה וְכָל יְהוָה הַשָּׁדָה מָרַם
 יְהוָה בְּאָרֶץ וְכָל-עֵשֶׂב הַשָּׁדָה
 מָרַם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה
 אֱלֹהִים
 אוֹיף

(ה) אַללערלייא בוים געוועזן
 דען פֿעלדן, וואָר נאָך ניכט
 אויף דער ערדע, אונד דאָז
 קרויט אויף דעם פֿעלדע נאָך
 ניכט געוואָכען, דען דאָז
 עוויגע וועזען, גאַטט,
 דאָטטע נאָך ניכט רעגען לאַסען

תרגום אונקלוס

רש"י

(ה) וְכָל אֵילָנִי חֶקְלָא עַר לֹא הָוּ
 בְּאֶרְעָא וְכָל עֵשֶׂבָא דְחֶקְלָא עַר לֹא
 יִצְמַח אֲרִי לֹא אָחִית מִיִּטְרָא יְיָ
 אֱלֹהִים
 אַכנרָא אַדס וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׁדָה עַדִּין לֹא נִמַּח וְגו' אַכְתּוּב תּוֹנֵא הָאֶרֶץ לֹא יֵאָו, עַל פֿתַח
 קִרְקַע

ופתוח' למטה לרדת דרך סם: (ה) טרם יהי'
 בארץ. כל טרם שבמקרא ל' עד לא הוא ואינו
 ל' קוד' ואינו כפעל לומר הטריס כאשר יאמר
 הקד' וזה מוכיח ועוד אחר (שמו' ט') כי טרם
 תיראהו עדיין לא תיראהו ואף זה תפרש עדיין
 לא היה בארץ כשכנמר' ברי' עולם נשאי קודם

באור

מזכרו' והבדילם לעבודתו, כאשר נבאר אי"ה בפסוק ושמי ה' לא נודעתי להם (שמות ו' ג')
 ע"ש, מעתה כאשר כתב משה רע"ה את התורה על פי ה', קבע בתחלתה הפרשה ההיא
 היוקובלת ולא זכר בה כי אס שם אלהי המורה על היכולת המוחלט והשליטה על כל דבר אפשר,
 להוכיח אל גדר ההויה ולהנהיגו כחפנו, והוסיף ואמר אלה תולדות השמים והארץ בהנבאס
 ביום עשות ה' אלהים להורות שהעצם ההוא היכול על כל הוא השם הנכבד המשגיח על עבדיו
 המגלה סודו לכבאיו, והכמת להם צעת קראס אליו הוא ה' אלהים: והמתרגס האשכנזי פתר
 השם הנכבד (דש עוויגי וועזן) ופעמי' (דער עוויגי) לפי שהשם ההוא כלול מהי' הוה ויהי' ועיין
 בפ' שמות בפסוק זה שמי לעולם (שמות ג' ט"ו), כי שם מקומו, ואונקלס תרגס סם אלהים
 שפרשה הראשונה בתוכת יי', ומלות ה' אלהי' פתריי אלהי' ולא ידעתי כוונתו: (ה) וכל
 שיח השרה וגו', כוונת הפרשה הזאת להודיעך פרטי יצירת האדם ואשתו, כי בפרשה
 שלמעל' לא זכר כי אס הכלל שהאחי' ברא אותם זכר ונקבה, ועתה יודיעך איך היתה השגחת
 שם העצם הנכבד על האדם לתקן הכל לטובתו ויכר לו עזר מכלעותיו, ונתן להם מנוח, ולימד
 את האדם דעת להבין ציוריו וכו', ואי' בברייתא של ר' אישור בנו של ר' יוסי הגלילי, הביאה
 רש"י ז"ל בפרשה הזאת, מל"ב מדות שהתור' נדרשת בהן, וזו אחת מהן, כלל שלאחריו מעשה
 הוא פרטו של ראשון, ויברא את האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וכתם מעשיו, חזר ופירש
 ויכר ה' אלהי' וגו' ויפתח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא
 מעשה אחר, ואינו לא פרטו של ראשון וכן אמל הבהמה חזר וכתב ויכר ה' אלהים מן האדם'
 כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק ע"כ,
 ושומר זה הכלל צידך כי הוא יסוד ועקר גדול בהבנת הכתוב ועי' יבוארו לך כמה מקומות
 בכתוב, שאי אפשר להציגם זולתו כלל, ולפעמי' נלאו כל המפרשים ולא מלאו כל אנשי קיל
 ודיהם בהבנת פשטות הכתוב, ובזכרך את המדה הזאת שהתורה נדרשת בה, תמוא שהם
 דברי' פשוטי' קלי ההבנה עד מאוד, כאשר תראה אי"ה בנאורנו זה בכמה מקומות, והנה כדי
 להזכיר פרטי יצירת אדם וקוה והקורות אותם כריך לריכיר גן עדן, ובעבור גן עדן התחיל
 ממעשה יום שלישי, ואמר שהי' אז מכוונת הבורא ית' שלא יהי' עדיין שיח השדה בארץ [שיח
 הוא עץ וכן תחת אחד השיחי' (בראשית כ"א ט"ו) בין שיחים ינהקו (איוב ל' ז')], ולא ינמח
 עדיין עשב השדה, כי לא המטיר וגו': טרם יהי' בארץ, רש"י פי' כל טרם שבמקרא לשון
 עד

בראשית ב

תרגום אשכנזי לה

אלהים על הארץ ואדם אין
לעבד את האדמה :

אויף ערדען , אונד דער
מענש וואר נאך ניכט דא ,
דאז ערדרייך צו בעארבייטן :
אבער

ואד

תרגום אונקלוס

רש"י

אלהים על ארעא ואנש לית למפלא
ית אדמתא : ועננא

קרקע עמדו עד יוס' ולמ' כילא המטיר ומה
טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את
האדמה ואין מכיר בטובת' של גשמים וכשבא
אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליה'
וירדו ונמחו האילנות והדשאים : ה' אלהים :
פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהו' אלהי' :
ואד

באור

עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו כפעל לומר הטרים זה. מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון
(שמות ט' ל') עדיין לא תיראון, ואף זה תפרש עדיין לא הי' בארץ וכו', עדיין לא צמח עכ"ל,
והראב"ע בפ' שמות חלק עליו באמרו שלדעת רש"י טרם כמו לא, וזו המלה איכנה נמצאת
כאשר תשב"כ לעולם יבא אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו (בראשית י"ט ד') כתוב ואנשי העיר
אנשי סדס נסבו על הבית, גם בטרם יקטרון את החלב ובא כער הכהן (שמות א' ב' ט"ו),
טרם יקראו ואני אענה (ישעי' ס"ה כ"ד), וגם הרמב"ן כתב שיפה תפש עליו הראב"ע ופי'
מלשון קדם, וכלה עומה הרד"ק בשרשים שרש טרם, והנה בפסוק שלפנינו אין אחר טרם
מאמר כמשך, וכריך לפרש לפי דבריהם כי פסוק ואד וגו' הוא המאמר הנמשך למחצית הא' של
פסוק הקודם, ומאמר כי לא המטיר וגו' הוא כמו מאמר מוסגר, ויבא בס"פ שהוא מפסיק
יותר מן האתנחל שלפניו, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם:) ככל אשר אני מראה אותך
וגו' (שמות כ"ט ט') ויהי ענינו כאן' באופן זה, 'קודם שהיה כל שיח השדה בארץ
וקודם שצמח כל עשב השדה (בעבור שלא המטיר ה' אלהים על הארץ, וגם אדם לא הי' אז
לעבד את האדמה) אז עלה אד מן הארץ והסקה את כל פני האדמה, ועי' ז' נמחו העשב והשיח
בשלישי, וכן פי' פה הרמב"ן, ותהי' הוא' של ואד מחברת ב' המאמרים המתיחסים בזמן,
כמ"ש בהקדמה, ואולם הפירוש הזה דחוק הוא בלשון עד מאד, כי לדעת רש"י שהי' כאן מאמר
פוסק שלא הי' עדיין שיח ולא עשב בארץ, שייך ספיר כתיבת טעם, מדוע לא הי' בעבור
שלא המטיר עדיין, ומדוע לא המטיר בעבור שלא הי' שם אדם: אבל לדעת המפרשי' הנזכרים
שאין למחצית הפסוק הזה כי אם הוראה זמנית כאלו אמר בזמן הקודם להיות השיח והעשב, אין
שייך לשאל מה טעם, שתי' המענה, כי לא המטיר, כי אין ספק שקודם שהי' שיח עדיין לא
הי' שיח, וקודם שצמח עדיין לא צמח, ומה טעם לשאלת הסבה בזה? לבן בחרתי בדעת
רש"י ז"ל שהיא הנכונה לדעתי, והראב"ע העמיס על רש"י ז"ל דבר שלא אמר, כי לא אמר
שהי' באור טרם כמו לא, כי אם כמו עדיין לא, או עוד לא, וכן כתב הראב"ע ז"ל בעצמו
בפירושו לס' ישעי' (ס"ה כ"ד) וז"ל לפי דעתי טרם כמו עוד ואם בא בתוספת ב' ת כמו קודם
עכ"ל, ודבריו הללו קרובים לדברי רש"י ז"ל כי אין ספק שיורה בהוספת השלילה במלת טרם
ולומר עוד לא אחרי שצמחו בכתוב ויהי הוא טרם כלה לדבר (בראשית כ"ד ט"ו), ששם אי
אפשר לפרש כלל בלי שלילה כמו עוד לא כלה לדבר, כמ"ש רש"י ז"ל, ודע שכל מקום שכתב
רש"י ז"ל עד לא, הכוונה שכן תרגומו, כי עוד לא יתורגם עד לא, ובאמת לדעת רש"י ז"ל
ביאור מלת טרם בכל מקום כמו עדיין לא או עוד לא ואולם פ' פעמים שתהיה כמשכח
למאמר שאחרי', כמו טרם ישכבו ואנשי העיר וגו', פי' הם עדיין לא שכבו ואנשי העיר נסבו,
טרם יקראו ואני אענה, ר"ל הם לא יקראו עדיין ואני אענה להם, ופעמים אין אחרי'
מאמר כמשך כלל, ויהי' מאמר פוסק כמו טרם תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט' ל'),
הטרם תדע כי אבדה (שם י' ז') שפי' שם רש"י העוד לא ידעת כי אבדה מנחים, וכן
פירש

ו וַאֲד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה
אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאָדָמָה׃
ו וַיִּצַר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־
הָאָדָם עַפְרָ מִן־הָאָדָמָה וַיַּפֵּחַ

כאפיו

(1) אָבַעַר אִיּוֹן דּוֹנְסֵט שְׁטִיב
אוּיָף פֶּאָן דַּעַר עַרְדַּע ,
אוֹנֵד בַּעֲפֵי־כְטַעֲטַע רִיאַ גְּאֵנְצַע
פֶּר־עֵבַע דַּעַז עַרְדְּרִיבֵּז׃
(2) דַּא בִּילְדַעֲטַע דַּאָז עוּוִיגַע
וּוּעוּזַען , גְּאָטְט , דַּעַן מַעַנְשׁ
אוּוִי שְׁטוּיב פֶּאָם עַרְדְּרִיבֵּעַ ,
אוֹנֵד בִּלְיוֹ אִין

תרגום אונקלוס

רש"י

(1) וַעֲנָא הָנָה סֶלְקִין אֶרְעָא וְאֶשְׁקִי
יַת כָּל אֶפִי אֶדְמָתָא׃ (2) וְכָרָא יְיָ
אֱלֹהִים יַת אָדָם עַפְרָ מִן אֶדְמָתָא
וַיַּפֵּחַ בְּאַנְפוּהִי

(1) וַאֲד יַעֲלֶה • לַעֲנִין בְּרִיאַתּוֹ שֶׁל אָדָם הָעֵלֶה
הַתְּהוֹם וְהִשְׁקָה עֲנִינִים לְשִׁקוֹת הַעֶפֶר וְכִנְרָא
אָדָם כַּגְּבִל זֶה שְׁכוֹתָן מִיִּם וְאֶסְכֵּל שֶׁלֹּא אֶת הָעִיסָה
אֶף כֹּאן וְהִשְׁקֵי וְאֶסְכֵּל כִּי וַיִּצַּר׃ (2) וַיִּצַּר • שְׁתֵּי
יִצִירוֹ יִצִירָה לַעֲוֹנוֹ וַיִּצִיר לַתְּחִיַּת הַמֵּתִי אֲבָל
בְּנֵהמָה שְׁאִינָה עוֹמֶדֶת לְדִין לֹא כִכְתֹּב בִּיצִירַת׃
שְׁתֵּי יוֹדִיָן׃ עֶפֶר מִן הָאָדָמָה • כִּבְרַעַפְרוֹ מִכָּל

הָאָדָמָה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת שֶׁכִּי שִׁמּוֹת שֶׁסֶּתְהָא
קוֹלְטָתוֹ לְקַבּוֹר • ד"א כְּטַל עֶפְרוֹ מִמְקוֹם שְׁכֵאמִי כִּי מוֹצֵחַ אֶדְמָה תַּעֲשֵׂי לִי (שְׁמוֹ כ') הַלּוֹאִי תְהִי
לִי כִפְרָה וְיִוֹכַל לַעֲמוֹד׃ וַיַּפֵּחַ בְּאַפְיוֹ • עֲשָׂאוֹ מִן הַתְּחִתּוּכִים וּמִן הָעֲלִיוּכִים גּוֹף מִן הַתְּחִתּוּכִים
וְנִשְׁמָה מִן הָעֲלִיוּכִים לְפִי שְׁבוּס רֵאשׁוֹן כְּבִרָאוֹ שְׁמוֹס וְאַרְץ׃ בְּשָׁנֵי בְרָא רְקִיעַ לַעֲלִיוּכִים •
בְּשָׁלִישִׁי תְרַאָה הַיְבֵשֶׁה לַתְּחִתּוּכִים • בְּרִבְעִיעִי בְרָא מְאוֹרוֹת לַעֲלִיוּכִים • בְּחַמִּישִׁי יִשְׂרָבוּ הַמַּיִם
לַתְּחִתּוּכִים • הַזֶּקֶק בְּשָׁנֵי לְבִרָאוֹת כִּי בַעֲלִיוּכִים וּבַתְּחִתּוּכִים , וְאֶסְכֵּל לֹאֵז קַנְהָה בְּמַעֲשֵׂה
בְּרִאשִׁית שֶׁהָיוּ אֵלּוֹ רַבִּים עַל אֵלּוֹ בְּנִרְיַת יוֹם אֶחָד׃
לְכַפֵּשׁ

באור

פירש רש"י כאן, עדיין לא הי' בארץ, עדיין לא נמח, כי הוא מאמר פוסק לדעתו שהיא
דעת רז"ל בבר' שבשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובשני נמחו לאחר שהמטיר עליהם :
ואדם אין לעבד את האדמה, הוא נתינת טעם למה שאמר, מ"ט לא המטיר, לפי שאדם
אין לעבד את האדמה, ואין מכיר בטובתם של גשמי' ונהנה מהם עד שבא אדם, ורז"ל אמרו
שעמדו הכנמתי' ביום השלישי על פתח הקרקע ובשני נמחו לאחר שהמטיר עליהם : (1) ואד
יעלה מן הארץ, אף שכבר נבדלו מים העליונים ממי' התחתוני' בשני, ונקו מי' התחתונים
א מקום אחד בשלישי, עדיין היו פני האדמה מושקים ומורטבים מאוד מן האידוי' הלמי'
אשר עלו מן הארץ, ולא היתה האדמ' עדיין ראוי' להנמיח דשא, כי הי' עין לבשה וערפל
חולתה ולא הי' האויר מטהר כל צרכו : (2) ויצר, שרשו יצר ומבנין הקל ובא האית"ן
בחירק כמו וייקן נח (בראשית ט' כ"ד) : את האדם עפר מן האדמה, נקרא אדם בעבור
שנזר מן האדמ', והוא שם ענש פרטי לאדם הראשון ושם תואר מורה על מנצבו, ולכך יתכן
בו ה"א הידיע' : ויפח באפיו נשמת חיי', ירמוז לנו הכתוב בזה מעלת נפש האדם יסודה
וכודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה לו מן
היסודות גם לא בהשתלשלות מן השכלי' הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה
כי הנופח באפי אחר יתן בו מנשמתו, וזהו שכאמר ונשמת שדי תבינס (איוב ל"ב ח'), כי היא
מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה (הרמב"ן) ועל זה נקראה נשמה שהיא נשמת שדי, ועל ידי זה
הי' האדם לכפש חי', כתרגומו לרוח ממללא, הכוונה לכפש מדברת, שהכח הדבור מפעולות
הכפש המשכלת, ואין בנהמה וחי' מדבר כי אס האדם לבד שזהו הבדלו ויתרונו, והנה אף שיש
בנפש האדם כחות שונות מתקלפות כגון כח התנוע' כח ההרגש וכח המדמה וכח הזכר

וקמשרר

בראשית ב

תרגום אשכנזי לו

בְּאִפְיוֹ נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם
לְנֶפֶשׁ חַיָּה: ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים
גֵּן עֵדֶן מִקֶּדֶם וַיִּשַׁם שָׁם אֶת
הָאָדָם אֲשֶׁר יָצַר: ט וַיְצַמַּח
יְהוָה

אין זיינע גאָזע ל'עבענדיגען
אַדעם, אַלֹּזָּ וואָרד דער
מענש אין בעזעעלעטען טהור:
(ח) דאָז עוויגע וועזען, גאַטט,
פֿעֿר־אַנצטע איינען גאַרטען
אין עדן צור מאָרגען-זייטע,
זעצטע דען מענש דאָרין,
דען ער געבילדעט האָטטע:
(ט) דאָז עוויגע

רש"י

תרגום אונקלוס

בְּאִנְפוּהֵי נִשְׁמַתָּא דְחַיִּי וְהוּת בְּאָדָם
לְרוּחַ מְמִלְרָא: (ח) וַנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים
גֵּנְתָא בְּעֵדֶן מְלִקְדָּמִין וַאֲשִׁרֵי תַמְזִין
אָדָם דִּי בְרָא: וַאֲצַמַח

לנפש חיה. אף צהמ' וסיה נקראו נפש חיה אף
זו של אדם חיה שכולן שנתוסף בו דעה ודבור:
(ח) מקדם י' במורחו של עדן כמע את הגן.
וא"ת הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו'.
ראיתי בברייתא של ר"א בנו של ר' יוסי הנלילי
מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל
שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את
מעשיו סוד ופירש ויכר ה' אלהים וגו' וינחם
לו

האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם

באור

והמעורר וכו' כאשר זכרו המחקרים, עם כל זה עצם כלם אחד וכל אלה פעולות הנשמה
והנשמה רק היא יחידה, והרצון מכל פעולותי, ואין הרגש האדם כהרגש הבהמה ולא דמיונו
כדמיון הבהמה כאשר זכר הרמב"ם ז"ל בהקדמותיו למס' אבות (פרק א'), וה'ל' דע שכל האדם
אחת ויש לה פעולות רבות חלוקות יקראו קצת הפעולות ההם נפשות ויחשב בעבור זה שיש
לאדם נפשות רבות, ופעמיו' שיקראו כחות וכו', ואולם יאמר על האדם ושאר בעלי חיי' מרגיש
צנתוף השם לבד, לא שההרגש אשר באדם הוא ההרגש אשר בשאר בעלי חיים וכו' והוסוף הרב
להזהיר על זה הענין והמשיל בו משל נחמד, והכלל שאף אם נמנה ובספור פעולות הנשמה
כחם לה נפשות וכחות שונות, לא מפני זה תתחלק בהחלק הגוף המורכב כי היא עצם אחד
ופשוט בלתי מקבלת החלוקה בשום פנים, והכוונת הכתוב שהיתה בריאת האדם כבדלת
מבריאת יתר בעלי חיי, כי טוב עפר מן האדמה, והי' בלתי חיות והרגש ותנועה, והשם
הנשגב בכבודו ובעצמו נפח באפיו נשמת חיי' ובכח הנשמה היקרה ההיא נולד בו התנוע'
וההרגשה והדמיון והשכל והתבונה, והי' בעל הכחות ההם כלם, והכלל שהי' לחיי מדבר,
והו' ויהי האדם לנפש חיה: באפיו, משפטו באכפיו, כי שרש אכף מנורת כי אכפת בי
(ישעי' י"ב א'), והכו' נשמת בדגש הפ"א, ובלשון ארמי נכתב' הכו' כמו אנפיהי (דניאל
ג' י"ט), וכמו מן חטים ששרשו חנט, הכו' כבלעת בדגשות העו"ת, וכאמר בארמי חנטין
(עזרא ז' כ"ב): (ח) ויטע ה' אלהי' גן בעדן מקדם, אונקלוס תרגם מלת מקדם על הזמן
מלקדמין, וכן דעת רז"ל אלא שחלקו בזה אם הרצון בו קודם לבריאת עולם, כמאמרם
ג"ע אחד משבעה דברי' שקדמו לעולם, או אם הכוונה קודם לבריאת אדם הראשון, ולפ"ז
הי' צריך לפתרו בל"א כזה (דאז עוויגי ווען גאט האטטי לאנגי פארהער איינען גארטן
גפלאנכט): ורש"י פי' מקדם במורחו של עדן כמע הגן, ולא פי' למורחו של עולם,
אפשר שהוא סובר ג"ע במערב, ויש אומרי' ג"ע במזרח העול', (ואולם מפשטות הכתוב
לפנינו (ג' כ"ד) משמע שגן עדן במערב ומשם נתגרה האדם למזרח העולם עיין בבאורנו
שם): והנה במזרח היתה התחלת הישוב לבני האדם, ומשם התפשט המין ונפרדו הגוים
ללשונותם

יהוה אלהים מן האדמה כל
עץ נחמד למראה וטוב
למאכל ועץ החיים בתוך
הגן ועץ הדעת טוב ורע

ונהר

עויגע וועזען, גאטט, ליען
אויז דעם ערדרייכע הער פאר
וואכען אללערלייא ביימע,
ליבליך צום אנועהען, אונד
גוט צום עסען, דער בוים
דעו לעבענו וואר מיטטען
אויס גארטען, אונד דער
בוים דעו ערקענטניזעם דעו
גוטען אונד בעזען: איין

רש"י

תרגום אונקלוס

(ט) ואצמח יי אלהים מן ארעא כל
אילן דמרגנא למחוי וטוב למיכל ואילן
חיא במציעות גנתא ואילן דאכלי
פירוהי חכמין בין טב לבייש:

לו גן עדן ויכסחו בגן עדן ויפל עליו תרדמה
השומע סבר שקול מעשה אחר ואינו אלא
פרטו של ראשון, וכן אכל הבהמה חזר וכתב
ויכר ה' מן האדמה כל חית השדה
כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד
על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) וינמח
לענין

באור

ללשונותם בארציהם, כנודע מכל ספורי דברי הימי' ומקדמוניות של כל עם ולשון, כלם
יעידו שכל מחוז ובכל כוף נעתק היסוד מארץ המזרח לשם, וזכר הכתוב שנמזרחו של
עולם מקום עדן ועונג במחוז אזה האויר והימנוג. כנרא בתכלית העונג דשן ושמן מטע ה'
להתפאר, וזה הכין הקב"ה לאדם מקום לשבת בו וגזר שיהי' גן במקום ההוא, וגן משרש
גן והוא מקום אילנות הסוככים בענפיהם ומגינים על היושבים תחתם, והושיב שם את
האדם אשר יצר: (ט) ויצמח ה' אלהים מן האדמה, על אדמת הגן הכתוב מדבר
שם נתקיים בתחלה מאמר תדשא הארץ, והוציאה האדמה כל עץ נחמד למראה עין וטוב
למאכל, מסכים למה שכתבנו למעלה שכפי הכוונה הראשונה טרם שנתאררה האדמה
בחטא אדה"ר לא הוציאה כי אם עץ פרי הראוי למאכל בני אדם: ועץ החיי' בחוף
הגן, אמר בתוך הגן, ולא אמר בגן, ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן, ולא
הודיעו בשם אחר, משמע שברצונו הזה די להבדילו מיתר האילנות, לכך ת"א במציעות
גנתא, והיו שני העצים עץ החיים ועץ הדעת באמצע הגן, כאו תעשה באמצע הגן ערוגה
אחת כונה ובה שני האילנות האלה, ויהי' האמצע הזה אמצע רחב, כי אמצע הדק כבר
אמרו שאין יודע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו: ועץ החיים, אילן שפריו כותן באוכלו
חיים ארוכים: ועץ הדעת טוב ורע, כמו האהלה שרה אמו (בראשית כ"ד ס"ו), הארון
הברית (יהושע ג' י"ד), ורבי' כאלה שיבא הסמוך בה"א הידיע', והמדקדקי' אמרו שהוא כמו
הארון (ארון) הברית (יהושע ג' י"ד) הדעת (דעת) טוב ורע: ובענין עץ הדעת אמרו
המפרשי' הביאם הרמב"ן ז"ל כי הי' פרו מוליד תאוות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם
עמנו והביאו לו דומה בלשון הזה מאמר בחזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע (שמאל ב' י"ט ל"ו),
כי בטלה מומנו התאוה ההיא, ואיננו ככון אכלי בעבור שאמר והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע,
ואם תאמר הכחש כחש לאזה כדי לפתותה, הנה אמר השם הן האדם הי' כאחד מומנו לדעת טוב
ורע, וכבר אמרו שלשה אמרו אמת וכאבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלי' ודואג האדומי,
ודעת הרמב"ן ז"ל שהי' האדם עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדות כאשר יעשו השמים
וכל נבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא יטנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה
או שנאה ופרי האילן הזה הי' מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהסכרו לעוב או לרע,
לכן בקרא עץ הדעת טוב ורע, כי הדעת יאמר בלשוננו על הרצון כלשונם לא שנו אלא שדעתו

לחזור

בראשית א

תרגום אשכנזי לו

וַיְהִי בְרֵאשִׁית בְּרֵאשִׁית מַעֲדָן לְהַשְׁקֹרֶת
אֶת־הַגֵּן וּמִשָּׁם יִפְרָד וְהָיָה
לְאַרְבַּעַה

(י) איין שטרעם קעמט אויז
עדן, דען גארטען צו בע-
פייכטען אונד פאן דא אויז
טיילט ער זיך אונד ווירד
צו

תרגום אונקלוס

רש"י

(י) וַיְהִי בְרֵאשִׁית בְּרֵאשִׁית מַעֲדָן לְהַשְׁקֹרֶת
אֶת־הַגֵּן וּמִשָּׁם יִפְרָד וְהָיָה
לְאַרְבַּעַה
לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. בלמעני:
(יא) פישן

באור

לחזור וכלשון הכתוב מה אדם ותדעהו (תהליס קמ"ד ג'), תחטף ותרכזה בו, ידעתך נשם
(שמות ל"ג י"ב), בחרתך מכל אדם, וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח
הרעיון לא הי' בוקר בדבר ולא קץ בו, והי' אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר,
והכה בעת הזאת לא היו באדם ובאשתו התשמיש לתאוה אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו,
ולכן הי' האיברי' כלם בעיניהם שוים ולא יתבזשו בהם, והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו
הבחירה וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדת אלהי' מנדה אדם ורעה לאדם
בהיות לו בזה יצר ותאוה, ואיפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהי' עשה את האדם
ישר והמה בקשו חשבונות רבים, היוצר שיאחז דרך אחת ישרה, והנקה, בחשבונות רבים
שיבקש לו מעשי' משתנים בחסיד' ממנו עכ"ל וקרוב לזה דעת הרמב"ם ז"ל אלא שלדבריו הטוב
והרע הוא הנאה והמנוחה והן לדעתו אינן מן המושכלות כלל, כי אם מן המפורסמות, והדבר
ידוע שהלך הרב ז"ל בזה בשיטת אריסטו כאשר זכר בכמה מקומות מחבוריו, שאין בהכרחי
טוב ורע כלל, אבל שקר ואמת, והטוב והרע הם הענינים המפורסמי' אצל כל בני אדם, ואין
להם מבוז בשכל כלל, ובמה שאמר והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע כתב כבר ידע כל עברי' כי
שם אלהי' משתתף לשם ולמלאכי' ולשופטי' מנהיגי המדינות וכבר ביאר אונקלוס הגר ע"ה
והאמת מה שבארו בו אמרו והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע רוצה בו הענין האחרון אמר ותהי
ברצוני' עכ"ל ולא זכר הרב כלל מאמר השם הן האדם הי' כאחד ממנו וגו' הקשה מאוד לפי
פירושו, ואונקלוס תרגמו הא אדם הוה יחידי בעלמא מיני' למידע טב וביס, ויהי' ממנו מוסב
על האדם, לא על האלהים, והוא דחוק עד מאוד ולא ידעתי לכווננו עם פשטות הכתוב כי מה
ענין הן האדם הי' יחידי בעולם ממנו לדעת טוב ורע (עיין שם בביאורנו), ובלעדי זאת לא
נודה להרב ז"ל במה שאמר מענין המפורסמו', והנרא' באמת שגם הטוב והרע מן המושכלות,
ואין הנאה והמנוחה שנות משתפטי' עם הטוב והרע, כי הטוב והרע באמרו' בחשיכת השכל
והנאה והמנוחה בחשיכת החושים, ויש ראיות נכוחות על זה אלא שאין כאן המקום להאריך,
והנה הרמב"ם ז"ל בפירושו שזכרנו כשאר מזה, ולדעתו יש יתרון רב ומעל' עמומה בידעית הטוב
והרע והיא מדת אלהי', אלא שהיא רעה בערך א האדם, בהיות לו בזה יצר ותאוה, והכו הדרך
היותר נכון, ואני אוסיף לך באור על דבריו, שכפי הנראה מפירושו לא הי' האדם קוד' שחטא
בעל בחירה ורצון כלל, כי אם מוטבע על מעשיו כפי התולדה, דומה בזה לגרמי' השוימי'
כאשר זכר הרב בפירושו, והוא דבר קשה להולמו עד מאוד, ואין בוונתי להאריך בספקות רבות
אשר יפלו על זה, ואולם אודיעך את דעת המתרגם האשכנזי בהתרתם וז"ל, טרם אענה
אקדים לך הקדמה אחת, והי' שכל מעשה בראשית וכל מה שספר הכתוב ממה שקרה לאדם
ולחיה לקץ ולכל הנבל הכל אמת ואמונה בלי ספק, כפי מה שסופר כן אירע ליחידיים ההם בפועל
ממש, אלא שעם כל זה יש בהם רמז ודוגמא למה שיקרה לכל מין האדם בכללו, כמקרה האד'
ובניו וכאשר אירע להם ביחוד כן מקרה כל המין בכלל, ולזה האריך הכתוב בספור פרטיהם,
והמשכיל יבין מהם את כל הקורות לבני האדם מעת הנראש עד סוף כל הדורות, והנה יש
באדם

ז"ה נפיש אוף א ציגן כ"י הצמחט מארז זה קמץ הניק הוא
מהיין אשכנזי זמיתא באלהים יוצא אל 201

לְאַרְבַּעַת רָאשִׁים יֵאָדָם הָאֶחָד
פִּישוֹן הוּא הַסֵּבֵב אֶת כָּל־אָרֶץ
הַחוּלָה

צו פיער הויפט שטרעהמען :
(יא) דעז איינען נאמען איזט
פישון, דעריעניגע, וועלכער
אומרינגט דאז גאנצע לאנד
חווילה

תרגום אונקלוס

רש"י

לְאַרְבַּעַת רִישֵׁי נְהָרִין : (יא) שנים חד
פִּישוֹן הוּא דְמִקוּף יֵת כָּל אָרֶע
דחווילה

(יא) פישון . הוא כילוס נהר מזרים וע"ש
שמימו מתברכין ועולין ומסקין את הארץ
נקרא פישון כמו ופשו פרשיו (חנקוק א')
ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שכאמר על מזרי'
וכו

באור

באדם כח השכל וכח התשוקה, בכח השכל ישיג האמתות ויבחין בין אמת ושקר ובין טוב ורע,
כי הדבר המביא להצלחה יקרא טוב, והמונע ממונו יקרא רע, וככח התשוקה יכסוף א הטוב
וידבק בו ויברק מן הרע, והוא המועיל והמוזיק בבחינת השכל, והטוב והרע בבחינת החושים
יקרא נאה ומנוכה, והנה הדביקות בטוב תוליד עונג והדביקות ברע תוליד נגע, ויש טוב
אמתי וטוב מדומה, וכן רע אמתי ורע מדומה, הטוב האמיתי יוליד עונג אמתי והטוב המדומה
יוליד עונג מדומה, וכן ברע ובנגע, וכבר אמרו קדמונינו אין בטובה למעלה מן העונג, ואין
ברעה למטה מן הנגע. והנה מחבור כח ההשגה וכח התשוקה יולדו המדות הנפשיות, והן
התכונות להרע או להטיב אם לו אם לאחרים, שכלם כמשכות אחרי השגת האדם והבחינתו
בין טוב לרע ואחרי כח התשוקה שבו לעשות את הטוב ולמונע את הרע, ומשלימות העצם
המשכיל שיהי' בו יחס וערך שווי בין כח התשוקה לכח ההשגה, ואז יולדו המדות הנכבדות,
שכפי עוצם כח ההשגה להכיר הטוב והרע כן תגדל התשוקה ותגבר אהבת הטוב ושנאת הרע,
ויתעורר העצם המשכיל להדבק בטוב, וכעין זה אמרו רז"ל כל הגדול מחבירו יכרו גדול ממונו
ואולם אם יחסר הערך הוא שבין הכחות הללו, ינאז מהם מדות פחותות וגרועות, כי אם
יגבר כח התשוקה על השכל, יטה את האדם אל תאוות המותרות, ועונג החושי, ירדוף
אחר הנאה והטוב המדומה, ויעזוב הטוב האמתי, ופעמי' שיראה בעיניו ובלבבו יבין את הטוב
האמתי המביאו אל ההצלחה, ועוצם התשוקה הגוברת בכחה על משפט השכל יפתנו לילך אחרי
הנאות הגוף וישקע ברדיפת תענוג החושים, וזהו סבת כל חטא וכל מרי באדם: ואם יגבר כח
ההשגה על התשוקה יתרשל האדם מעשות המעשים הטובי' הרצויי', ולא יגיע א מעלת איש
חיל רב פעלים המתגבר כארי לעשות הטוב והישר וכלחם מלחמת ה' עם כל המונעי' המפחידים
ומשטינים אותו, והאדם הוא במעט מן הצער והיגון שיגיע לו ממועשה הטוב ירף ממונו, וישב
בעצלה ובשפלות ידים לקול עלה כדף ולסוף תתבלבל גם השגתו ולא יצליח בכח שכלו ורוח
מזינתו, כענין מה שזכרו רז"ל ממי שחכמתו מרובה ממועשיו שאין חכמתו מתקיימת :
מעשה האלהי' עשה את האדם ישר על הארץ וקבע יחס השווי וערך הראוי בין השגתו
לתשוקתו, ולא הונח ובשאר על התכונה הישרה ההיא לא הי' נוטה מדרך הטוב ע"י תגבורת
כח המתאווה כלל כי אם מפאת קושר ההשגה, שיחשב על הטוב שהוא רע ועל הרע שהוא טוב,
ולא יהי' זה כי אם לפעמי', מלבד שאין קושר ההשגה חטא ולא חסרון הידיעה מרי, אם לא הי'
בכח המקנה להוסיף על דעתו והשגתו, כענין שזכרו חז"ל למאגנת התלמוד שהוא עולה זדון,
ולוא אף שהי' האדם בעל נבירה ורצון אף קודם שחטא, מ"מ לא הי' עלול לפיל ברשת התאוה
וברשת עונג החושים, כי היתה תשוקתו מיוחסת וכערכת אל השגתו ביחס שזה וראוי לפי
כוונת הבורא ית' ובאופן מבי' א ההצלחה והטוב האמתי, והיו האדם ואשתו מתאו' אל
המשגל ומתענגי' בתשוקה ההיא בשער הראוי והנאות אל התכלית לקיום המין, ותאוות
המשגל

בראשית ב

תרגום אשכנזי לח

הַחַיִּילָה יֵאָשֶׁר שֵׁם הַזֶּהָב :
יֵב וְהָב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שֵׁם
הַבְּדֵלָה וְאֶבֶן הַשָּׁהָם : יֵג וְשֵׁם

חַוִּילָה , אֶלּוּף דָּאָו גְּאָלֵד
אִיזט : (יב) דָּאָו גְּאָלֵד דְּעוֹב
זַעלְבֵעֵן לֶאֱנֵדוּ אִיזט גוֹט ,
אֶלְלֵרָא פִּינְדֵעֵט מֵאָן אִוִּיד
דָּאָו עֵרֶצֵט בַּד לַח אֹנֵר דְּעוֹן
שְׁטִיין שֶׁהֶם : (יג) דְּעַר
נֶאֱמַעֵן

הנהר

תרגום אונקלוס

רש"י

דְּחַוִּילָה דִּי תַמָּן דִּהָבָא : (יב) וְדִהָבָא
דְּאֶרְעָא הַהִיא טַב תַּמָּן בְּדִלְחָא
וְאֶבְנֵי בִדְלָא : (יג) וְשֵׁם נִהְרָא

וּבִשְׁוֵי עוֹבְדֵי פִשְׁתִּים (ישי' י' ט') : (יג) גִּיחוּן
שְׁהִיָּה הוֹלֵךְ וְהוֹמָה וְהַמִּייתוּ גְדוּלָה מֵאֹד כְּמוֹ
כִּי יִנַּח (שְׁמוֹת כ"א) שְׁמַנְגָא וְהוֹלֵךְ וְהוֹמָה :
סְדַקְל

באור

המשגל אם תהי על התכונה הזאת איכנה גנות וחרפה לאדם כאשר חשבו קצת המחקרים ,
וכהפוך הוא כי היא לו לתפארת , ולכן הלכו אדם וחוה ערומי ולא התבוששו , כי לא תבא
הבושת לאדם והכלימה לגלות איבריו כי אם מצד תגבורת התאוה , כי שוטט הרמיון אנה
ואנה בראותו גלוי האיברי ויעורר את התאוה והתשוקה בשעור ומקום ואופן בלתי נאות
אל התכלית כידוע : והנה הי' מתולדת העץ הדעת להגביר כח התשוקה ולהוסיף בו
אומץ , עד שכשאל ממנו אדה"ר הי' דומה בכח תשוקתו אל מלאכי מעלה , ותגבורת התשוקה
ההיא ואומץ כמה מעלה גדולה ויתרון רב בצחינת העליוני' ההם לפי שהיא נערכת אל מעלת
השגתם בשעור ראוי וכפי מעלת השגתם ושכלם כן תגדל התשוקה בהם לעשות רצון קונם ,
לאהוב את הטוב באהבה עזה ולשנא את הרע בשנאה יתירה , והיא תפארתם , אבל בצחינת
האדם הי' זה רעה גדולה , כי בערך א השגתו הקצרה התגבר בו כח התשוקה יותר מן השעור
והיחס הראוי ומשם יצאו כל המדות המנוכות שזכרנו למעל' , בקצת המותרות וההבסת העונג
הגופני , כשתקע האדם ונטבע ביוון הטוב המדומה ופנה אל הכאה וערב א החוש או א הדמיון
עם עויבת הטוב האמתי המביא א ההצלחה והאושר האמתי עכ"ל , והנראה שעל הדרך הזה
יותרו כל הספיקות שזכרו המפרשי' בפרשה הזאת , כאשר תראה בפסוקי' הבאים בעז"ה :
(יא) פישון , לפי דעת רש"י ורבינו סעדי' גאון ז"ל והרמב"ן הוא נילוס היורד מהרי הלבנה
שבארץ כוש השפלה הנקראת (עטיופיא) שבחלק (אפריקא) ומשם עובר לצפון העולם ובא
עד אי (מירואי) שם מתחלק לב' זרועות וחובק את האי סביב וחוזר ומתאחד עד בא
למצרים ועובר כל אורך המדינה עד אלכסנדריא שבחוף הים האמנעי המפסיק בין חלק
(אירופא) לחלק (אפריקא) הנקרא (מיטללענדישם מעהר) ושם נחלק לכמה לשונות ונפול
אל הים האמנעי הזה : החוילה , כתב המ"י שנקרא כן על שם העתיד כי הוא אחד מבני עבר
בן יקטן ונקרא שם מקומו על שמו , וכן כוש ואשור וכן כתב רש"י ז"ל , ואין ספק שבניי משה
היו מדינות מפורסמות נקראות כן על שמות האנשי' אשר נכאוס : אשר שם הזוהב , נרא'
שהוצרך לתוספת באור וסיימן פרטי למדינת חוילה מה שלא הוצרך במדינת כוש ואשור , לפי
ששני אנשי' היו שמם חוילה האחד בן כוש בן חם , והשני בן יקטן בן עבר בן אלף בן ארפכשד
בן שם , ושניהם קראו את ארצם על שמו , וכן כתב הרמב"ן אשר שם הזוהב , לבאר שאינו
חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור (בראשית כ"ה י"ח) כי זו מזרח העולם
עכ"ל : (חקירה על מקום הכהרות ומקום הג"ע השייך לכאן עיין בקובצם האחרון ,
אשר יעדתי לחברו בסוף הספר אי"ה) : (יב) הבדלה , הי' אבן יקרה , ואומרים
שהיא אבן לבנה עגולה שנוקבין אותה ומחברין מומה אבנים לעשות ענק , ולפי שמאבן אחת
מהגדולת לא יעשה שום מעשה ומלאכה לקטנותה , אלא שנוקבין אותה ומחברים אבן א אבן
כחוט

הנהר השני גיחון הוא הסובב
את כל ארץ כוש: יד ושם
הנהר השלישי חידקל הוא
הנהר קדמת אשור והנהר
הרביעי הוא פרת: טו ויקח
יהוה אלהים את האדם וינחהו
בגן עדן לעבדה ולשמרה:
טז ויצו יהוה אלהים על האדם
לאמר

דעו אנדרען שטראָהמו איזט
גיחון, דערעניגע וועלכער
דאָ גאַנצע לאַנד כּוּש אומ-
רינגט: (יד) דער נאַמען דעו
דריטטען שטראָהמו איזט
חדקל, דערעניגע וועלכער
אויף דער מאָרגען ווייסע פּאָן
אשור פּלויזט, אונד דער
פּירטע שטראָהם איזט
פרת: דאָ עוויגע וועוען,
גאַטט, נאָם דען מענש,
ועטצטע איהן אין דען גאַרטען
ערן, אום איהן אַנצובויאען
אונד צו בעוואָהרען: (טו) דאָ
עוויגע וועוען, גאַט, בעפּאָהל
דעם מענשען אונד

רש"י

תרגום אונקלוס

נהרא תנינא גיחון הוא המקו
נת כל ארעא כוש: (יד) ושם
נהרא תליתאה דיגלת הוא המקו
למדנתא דאתור ונהרא רביעאה הוא
פרת: (טו) ויקח יי אלהים את האדם
ואשריה בגנתא דעדן למפלה ולמשרה: (טז) ופקיד יי אלהים על האדם
לטיטר

באור

כחוט עד שיעשה מהם ענק, לכך לא אמר ואכן הגדולת כוש אמר ואכן הזוהם, שהיא חבן
גדולה, וגם היא לבנה חכה, ויעשו ממנה כלים לתשמישי המלכו' ועליה היו מוטותי' שנות
בני ישראל לרוח חשיבותה ונקיותה מכל פסולת, והיא האבן הנקראת כל'א (אבן שטיון):
(יג) גיחון, אין זה הנהר הקטן שנק' לירושל', שהרי כתיב הוא הסובב את כל חין
כוש והנהר הקטן הוא לא יעבור אפי' בחלק מנוט, וכתב ר' יוסף קאמי שניחן הוא נהר טיטוס,
ופיטן יש מפרש' שהוא נהר (גאוגיס) שבארץ הודו העורחית תחת חושלת המלך הגדול הנקרא
(מאגל), וטפל לים הזוקיטוס הדרומי, וחילה שם מתח שם, וי"א שהוא נהר גזן המוכר בעלכו'
וד"ה שם הגלה שנחריב את ישראל, והיו' לפ' פישן בחלק (אסיאה) וגיחון בחלק (אפריקה),
ועיין עוד בפ' כח בניאור ארץ כוש: (יד) חדקל, אמרו שהוא נהר (טיגריס) המובט את כל ארץ
(ארמיניא וסיריא), כעדות הכתוב הוא ההולך קדמת אשור וטפל בנהר פרת, ודרשונו'
כי נקרא חדקל לפי שמימי חדי' וקליס, וכן אמרו האוספרו' שמימי רביס במורחה עבומה,
והוא נ' כ' בחלק (אסיאה): פרה, הוא הנהר הטודע על שער, הולך בתוך כבל וטפל אל לשון
ים אחד שבמורחה עלכות (ימן) היוכל מיס הזוקיטוס הדרומי ונפסיק בין ארץ (ארמיניא) ובין
ארץ פרס מורחית, והיס הזה נקרא כלאן העמיס (סיטוס פערסיקוס), והוא ג' כ' בחלק
(אסיאה): (טו) לעבדה ולשמרה, שמי ההי'ן נחסיק וכן כתיב לנקה, ר"ל על האדמה
שהגן

ל
פ
בין
בין
שהג
הנה
והיו
(פה)
לך
ותמי
אפי'
והלכ
ביום
ימי
אין
למי
מיתו
בחו
ואל
הו'
קיי
שפיר
כי ה
ביום
מת
השם
עבר
הוא
ואולכ

בראשית ב

תרגום אשכנזי לט

לאמר מכל עץ הגן אכל
תאכל : וּמֵעֵץ הַדְּעֵרָה טוֹב
וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם
אֲכַלְתָּ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת :
יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא טוֹב
היות

אונד שפראך , פֶּאָן יעדעם
בוים דעו גארטענו קאנוט
דוה עסען : (יז) נור פֶּאָן
דעם ערקענטניסבוים דעו
גוטען אונד בעוען , פֶּאָן דיועם
זאלוט דוא ניכט עסען : דען
זא באלד דוא דאָפֶּאָן אויסט ,
ביזט דוא דעו טאָרו : (יח) דאָז
עוויגע וועוען , גאָט , שפראך
אויך , עו אויט ניכט גוט דאָס
דער

תרגום אינקלוס

רשי

למיטר טבל אילן גנתא טיכל תיכול :
(ט) ומאילו דאכלין פירוהי חקטין
בין טב לכיש לא תיכול טניה ארי
ביוטא דתיכול טניה טיטת תמות : (יח) וַאֲכַר יְיָ אֱלֹהִים לֹא תִקַּן
דיהוי

באור

שהגן נטוע בה , או אמר בלשון נקבה על הגן , אף שהוא לשון זכר וממנו נאמר ברצוי גנים ,
הנה נמצא גנה עם ה"א הנקבה וכגנה זרועיה תנעו (ישעי' ס"א י"א) והרצוי המתקדש
והמטהרי' אל הגנות (שם ס"ו י"ז) : (טו) ויצו , מלת זווי עם על מכות לא תעשה , בל"א
(פרביטן) , ובלא מלת על הוא מנות עשה (גביטן , בפעהלין) : אכל תאכל , רשות ומותר
לך לאכול : (יז) לא האבל טכנו , אמר מוט אחר שאמר ווען לתוספת באור , וכן
ותפתח ותראה את הילד (שמות ב' ו') , או פי' מוט מה שיזכר מוט והוא הפרי או טעמו
אפילו מעט מוט : ביום אכלך וגו' , בעת שתאכל מוט תהי' בן עות וכמהו ביום נאסף
והלכת אנה ואנה , ידע תדע כי מות תמות (מלכים א' ב' מ"ב) , שאין הכוונה שימות מיד בו
ביום , ואין הכוונה על הידיעה בלבד , אבל הכוונה כי בעת שינא יהי' סייב מיתה למלך והוא
ימית אותו כאשר ירצה , ולא ינאו לראות כבלע את הקודש ומתו , ולא ישאו עליו חטא ומתו בו , כי
אין ענינם לא שיהיו סייבי' מיתה וישתו בחטאם זה , ועל דעת אנשי הטבע הי' האדם מעותד
למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך סייבי
מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתי יין ומחוסר בגדום חולתם שהכוונה בהם שימותו
בחטאם טרם בא יומם , ולכך אמר בעונש עד שוכך אל האדמה , כי מונה לקחת כי עפר אתה
ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה הי' אוכל מפרי העץ ומורע הארץ א"כ היתה בו התכה וסבת
הוי' והפסד , ועל דעת רבותי אלמלא לא חטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת
חיי' לעד והחסן אלהי אשר בו בעת היצירה יהי' דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כש
שפירשתי וירא אלהי' כי טוב , ודע כי אין ההרכבה מורה על הפסד לא לדעת קטני אמונה ,
כי העולם מתודש בחסן אלהי פשוט , גם הקיום יהי' בו לעד כל ימי החסן וזה אמת ברור א"כ
ביום אכלך מוט מות תמות שאז תהי' בן עות לא מתקיים לעד בחפני , והאכילה היתה לו
מתחלה לעונג , ויתכן שפירות ג'ע נבלעי' באיברים כען ומקיימת את אוכליהן וכאשר גזר
השם יליו לאכול את עשב השדה וכוות אפיו יאכל לחם מן האדמה הי' זה סנה להפסד , כי
עפר הוא ועפר יאכל וא עפר ישוב עכ"ל הרשב"ן ז"ל ומ"ש שהיתה האכילה לו מתחלה לעונג
הוא רחוק עד מאוד , כי גם העונג באכילה ינא לאדם מפאת גורד הטף לשון ע"י ההתכה ,
ואולם לא ידעתי מי הכריחו לזה , ואפשר שיהי' האדם נזק במאכלו כשעור מה שהותך משה

בכל

היוֹת האָדָם לְבָדוֹ וְאֶעֱשֶׂה לּוֹ
 עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ: יֵט וַיִּצַר יְהוָה אֱלֹהִים
 מִן־הָאָדָמָה כָּל־חַיֵּי הַשָּׂדֶה
 וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־
 הָאָדָם לִרְאוֹת מֵהַיְקָרָאֵרוֹ
 וְכָל־אֲשֶׁר יִקְרָא לּוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ
 חַיָּה הוּא שְׁמוֹ: חֲמִישִׁי

ויקרא

דער מענש אַלליין בלייבע ,
 איך ווילל איהם איינע
 געהילפען מאַכען , דיא אום
 איהן זיין : (יט) גון בילדעמע
 דאָ עוויגע וועזען , גאַטט ,
 אויז דעם ערדרייכע אַללעז
 ווילד דעז פֿעלדז אוינד אַללעז
 געפֿליגעל דעז היממעלז אוינד
 פֿיהרטע זיא פֿאַרדען מענש ,
 אום צו זעהען , וויא ער עז
 געננען ווערדע : אוינד יעדעז
 לעבענדיגע טהיר , וויא עז
 דער מענש געננען ווירדע ,

וְאֶזְלַלְטֵע וַיִּין נַאֲמַען זַיִן :

דער

רש"י

תרגום אונקלוס

דִּיתְהוּ אָדָם בְּלַחֲזוֹדְהוּ אֶעֱבִיד לִיה
 סִמְךָ בְּקַבְלִיהּ : (יט) וַיִּצַר יְיָ אֱלֹהִים
 מִן־אֶרְעָא פֿל חַיֵּי הַשָּׂדֶה וְיַת פֿל עוֹפָא
 דְּשָׁמַיָא וְאֵתִי לְוַת אָדָם לְמַחְזֵי מַה
 יִקְרִי לִיה וְכָל דִּי תְהוּ קָרִי לִיה אָדָם
 נֶפֶשׂא חַיָּתָא הוּא שְׁמִיָּה : וקרא

בתחתונים ואין לו זוג : עזר כנגדו . זכה עזר
 לא זכה כנגדו להלכס : (יט) ויצר . מן
 האדמה . היא יצירה היא עשי' האמורה
 למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' ,
 אלא בא ופי' שהעופות נבראו מן הרקק לפי
 שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן
 הארץ נבראו . ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן
 מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם
 שם

באור

בכל יום, ויתמיד הגוף ע"י זה ויתקיים כל הימים, ואולי כוון לזה במה שאמר שהי' נבלע
 באיברים: (יח) לא טוב היוות האדם לבדו, הרטון בו אינו נאות לתכלית בריאת האדם
 שהי' לבדו בלי עזר, כי האדם מדיני בטבעו, ולא יגיע אל ההכלחה בלי עזר מבני מינו, ואם
 ישאר לבדו לא יבאזו כמות הכפס ומדותיה מן הכח אל הפועל ויהי' כמשל כבהמות הארץ, ואפשר
 שלא יגיע אל מעלתו, וגם קיי האדם ומנוחו ובריאת גופו ושמירת איבריו הכל ע"י עזר
 מנוולתו, וא"כ אין קיום לאדם לאמר עליו כי טוב בהיותו לבדו: עזר כנגדו, אמר כן על האשה
 כי היא עזרת האדם תעיד ומשמשתו, ומלת כנגדו כלומר שתהי' לפניו ולעומתו תמיד
 לשרתו, והכ"ף לאמתת הדבר ככ"ף כהיום (בראשית ל"ט י"א), כמותאכניס (במדבר י"א א'),
 והרמב"ן ז"ל כתב וז"ל יתכן שהי' בדברי האומר דו פרזוסין ונעשו שהי' בהם טבע מביא
 באיברי הכולדה מן הזכר לכקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעבור, והי'
 הפרזוסין ההוא עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שהי' העזר עומד לנגדו והוא יראנו
 ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו והו' שאמר אעשה לו עזר כנגדו: (יט) ויצר וגו',
 היא יצירה היא עשי' האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ אלא בא ופירש שהעופות
 נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המי' נבראו וכאן אמר מן האדמה נבראו, ועוד
 למדך כאן, שבשעת יצירתן מיד הביאם אל האדם לקרות להן שמות: מה יקרא לו, ו
 עה שם יקרא לו: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חי', פירושו וכל נפש חי' אשר
 יקרא לו האדם שם הוא שמו, וכן מקום שם קבר (יחזקאל ל"ט י"א) כמו מקום קבר

בראשית ב

תרגום אשכנזי מ

כ ויקרא האדם שמות לכל
הבהמה ולעוף השמים ולכל
חית השדה ולאדם לא מצא
עזר כנגדו: לא ויפל יהוה אלהים
תרדמה על האדם וישן ויקח
אחת מצלעותיו ויסגר בשר

תחתנה

(כ) דער מענש גענומען דיא
נאמען אללערלייא פֿירן,
אללערלייא געפליגעלן אונד
אללערלייא ווילדן: פֿיר דען
מענש אבער פֿאָנד ער קיינע
געוהילפֿען, דיא אום איהן
זייא: (כא) דאָ ליעס דאָן
עוויגע וועזען, גאָטט, טיפֿען
שראָף אַויף דען מענש
פֿאללען, דאָס ער ענטשליך,
נאָם איינע פֿאָן ווינען ריבכען,
אונד שלאָס אַנדערען פֿרלייש

אן

רש"י

תרגום אונקלוס

(כ) וקרא אדם שמיהו לכל בעירא
ורעופא דשמיא ולכל חות ברא
וראדם לא אשפח סמך פקבליה:
(כא) ורמא יי אלהים שנתא על אדם
ודמוך וגסיב תרא מעלעזיה ומלי
בסרא תחותה

שם * וכדברי אגדה יצירה זו לשון רדיו וכבוד
כמו כי תנור אל עיר (דברים כ"ה) שכבשן
תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם
כפש חיה וגו', סרסוהו ופרסוהו כל כפש חיה
אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם:
(כ) ולאדם לא מצא עזר * ויפל ה' אלהים
תרדמה * כשהביאן הביאן לפסיו כל מין ומין
זכר וכקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן
זוג מיד ויפל: (כא) מנלעותיו * מסטריו

כמו

באור

שם וכן רזי', וכן פתר המתרגם בל"א, ופי' הוא שמו הנאות לו לפי טבעו ולדעת
הרמב"ן ז"ל קריאת השם נמשך אל ענין העזר הזכר, והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה
וכל עוף השמים לפני אדם, והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי
טבעם, ובשמות כתבאר הראוי להיות עזר לחבירו, כלומר הראוי להוליד זה מזה, כי עקר
קריאת השם ע"י הנדלת המינים, והשם העבירם לפסיו זכר ונקבה שיתבונן בטבעם איזה מהם
עזר זה לזה בתולדה, כדי שידע האדם שאין כבנראי עזר לו ושיתאזק שיהי' לו עזר כמותם,
והנה נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לכפש חיה וזהו וכל אשר יקרא לו האדם נפש
חיה, כלומר כל מין שיקראנו האדם ויאמר בו שהוא נפש חיה כמהו הוא יהי' שמו ויהי' לעזר
כנגדו, והוא קרא לכלן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חיה כשמו: (כ) לברא הבהמה
ולעוף השמים, מלת לכל מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים, ורבים כן:
ולאדם, כלומר לעצמו, שם במקום הכנוי וכן משפט לה"ק כדרך נשי למך (בראשית ד' כ"ג),
ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א' י"ב י"א), ולדעת הרמב"ן ז"ל אין צורך לזה והכוונה לשם
אדם לא מצא עזר שיהי' ראוי להקרא בשמו שיווליד ממנו, כי קריאת השמות הי' הנדלת המינים
והפרד כחותם זה מזה כאשר פי' למעלה, ואין הענין שיהי' ביד האדם למכור בהם עזר לו כי
בטבעם כבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו הי' הקב"ה מתקן טבעו
אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש, והשם ידע שלא יימצא העזר הנאות לטבעו
כי אם בבנין ההוא: לא מצא עזר כנגדו, ויפל ה' אלהי' וגו', לשון רז"ל בב"ר כשהביאם
הביאם לפסיו זכר ונקבה מכל מין ומין אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) ויפל,
מהבנין הכבד הנוסף כמו וישנ אותם אברים (בראשית ט"ו י"א): הירדמה, היא השינה

החוקה

תחתנה : כג ויבן יהוה אלהים
את הצלע אשר לקח מן
האדם לאשה ויבאה לאדם :
כג ויאמר האדם זאת הפעם
עצם מעצמי ובשר מבשרי
לואת יקרא אשה כי מאיש
לקחה

אן יהירע שמעללע אן :
(כב) דאז עויגע וועוען ,
גאטט, כילדעטער דיזער ריכבע,
דיא ער פאם מענשען גע-
נאמען האטטע, צו איינער
פרויא, אונד בראכטע זיין
דעם מענשען : (כג) דער
מענש שפראך, דיזעו מאהל
אויס עז ביין פאן מיינען ביינען
אונד פרויש פאן מיינעם
פליישע : דיזע זאלל מעננין
הייסען : דען פאם מאננע
ווארד

תרגום אונקלוס

רש"י

תחתנה : (כג) ויבנה יי אלהים ית
עלעא דנסיב מן אדם לאתתא
ואיתתאה לנת אדם : (כג) ויאמר אדם
הדא זמנא גרמא מנרמי וגברא
מבשרי לדא יתקרי אתתא ארי
מבעלה נסיבא

כמו ולכלע המשכן (שמות כ"ו) זהו שאמרנו
שני פרזופי' כבראו : ויסגור' מוקום הקתד :
וישן ויקס' שלא יראה חתיכת הבשר שמוטו
כבראת ותתנזה עליו : ויבן' ככנין רחבה
מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוכר
של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה
שלא יכביד משאו על קירותיו : (כב) ויבן את
הצלע לאשה' להיות אשה, כמו ויעש אותו
גדען לאסוד (זופטיס ד') להיות אסוד :
(כג) זאת הפעם' מלמד שנתקרה' דעתו
בסוה : לואת יקרא אשה כי מאיש

באור

החזקה ותרדמה יותר משיכה ושינה יותר מתנומה, והתי' כוסף : מצלעתיו, שתי צלעות
היו, כענין ולכלע המשכן השכית (שמות כ"ו כ'), ומלת כלע ל' נקבה והטעם כד, והוא מה
שאמרו רז"ל שני פרזופי' כבראו, וא"כ הי' ראוי לתרגמו בל"א (איינע פאן זיינען זייטן), ואולם
אונקלוס פתר חדא מעלעוהי, ולכלע המשכן פתר סטר משכנא, ובכ"ר אמרו ויקס אחת
מצלעתיו ר' שמואל בר כהמון אמר אחת מסטרוהי היך מה דאת אמר ולכלע המשכן ושמואל
אמר עלעלא, וכן מתורגס בל"א (ריבנע) : החחנה, מוקומה, והוא לשון יסוד והטו'
כוסף ותחתיה לשון רביס וכן תחתני גם תחתי, ועל הרוב כשתשובר מלת תחת עם הכנויס
יבא בלשון רביס, תחתיכס, תחתיו, תחתיה, תחתי, ועל המנהג ראוי להיות פה תחתיה :
(כב) לאשה, להיות אשה, כמו ויעש אותו גדען לאסוד (זופטי' ח' כ"ז), להיות אסוד :
(כג) זאת, לנקבה, ובא באל"ף במקום וי', במנהג אותיות אהו' להתחלף והתי' לנקבה,
ויתכן שיהי' במקום ה"א של מלת זה, ולפי שלא יטוה ה"א באינע תיבה נתחלף באל"ף
שהוא מושאלו, והכונה בפעם הזאת מנאתי לי עור שלא מנאתי עד הנה בשאר מיני
בעלי חיים, כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי, והיא דומה לי בתנוונת האיברים מכל
זבל וראוי א"כ שתקרא בשמי ממש כי כולד זה מזה : אשה, לדעת הראב"ע דגש השי"ן
תמורת הו"ד הנחה של איש, ולא כאמר אשה צו"ד שלא יתחלף עם אישה בה"א הכנוי
שפירושו בעלה, כי פעמים יחסר מפיק הה"א להקל כמו ויקרא לה' כנס' בשמו (במדב'
ל"ב מ"ב) ושערה לא הפך לבן (ויקרא י"ג ד') ודומיהס, וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש
איש

לְקַחְהָזָאת: כִּד עַל־בֵּן יַעֲזֹב־
אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק
בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

וויארד זייה גענאממען :
(כד) דארום פֿרלעסט דער
מאן ווינען פֿאטער אונד ווינע
מוטטער , אונד האנגט אן
זיינעם ווייבע , אונד ווערדען
וויא איין פֿלייש :

ויהיו

תרגום אונקלוס

רש"י

גון

גְּסִיבָא דָא : (כד) על בֵּן יִשְׁבּוּק גְּבַר
בֵּית מוֹשְׁבֵי אָבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְדָבַק
בְּאִתְתֵּיהּ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד : וחוו

מאיש ונו' . לשון כופל על לשון מלאך שכנא
העולם בלשון הקדש : (כד) על כן יעזוב איש
רוח הקודש אומרת כן לאסור על בני כח
העריות : לבשר א' . הולד כוכר על ידי
שניהם ושם נעשה נשרם אחד : ולא

באור

איש , אבל נשרש אכש כתב ואפשה שתהי' אשה מזה השרש והדגש לחסרון הכו'ן והראוי
לכנשה וכן הקבץ אִשָּׁת הזמה (יחזקאל כ"ג מ"ד) וכו' ולנקבות יסדרו האל"ף ואמר
באים עכ"ל , וכן נראה לי , והנה תהי' אשה במשקל חטה ששרשו חטט כאשר בא
בארמי חטטין (עורא ז' כ"ב) , והה"א בשני השמות לסימן הנקבה , ומלת אשה בא בסמיכות
ואשת נח (בראשית ז' י"ג) , ופעמים בא כן במוכרת כפל אשת (תהלים נ"ח ע) , אשת
יפת תאר (דברים כ"א י"א) , כ"כ הרד"ק עס , ואמר שבה נבירי תחת הדגש להקל
ואמנם לפי דעתי בא השם הזה בשני משקלים אשה ואשת , ומניהם שרשם אכש , והדגש באשה
לחסרון הכו'ן , ובאשת נשלה הדגש נבירי האל"ף , כי כן נמצא לפעמים אף באותיות המקבלות
דגש , ובא הרבוי מן אשה נשים (בסו' הזכרים כמו מן פילגש פילגשים) ולא אשים במשקל חטים
מן חטה , ובא כן להפרידו מלשון אִישׁ שמלאכוהו אִישִׁי ה' (דברים י"ח א') , מהנפרד אִישִׁים ,
וראוי לבא אכשים , רק להפריד בין זכרים לנקבות יפול הא"ף , והרבוי
אִשָּׁת שמלאכו , יזכך להיות מן אשת ובא הדגש על מקומו במקום הנבירי , או יתכן להיות
מן אשה , ויבוא בקבץ הזכרים והנקבות כמו דור שממנו הרבים דורים גם דורות ,
וכן נראה לפ"ד הרד"ק שבה כן במוכרת להקל , וק"ו שיבא כן בקבץ להקל , (אבל לדעתי
לא נעשה כן להקל , ויש לי טעם אחר בזה ואין להאריך פה) , והסמיכות בא מן אשת
ברוך משקל זה שישתנה בסמיכות ובנפרד , אבל מן אשה הי' ראוי לבא אִשָּׁת נפתח כי
דרך הקמן להשתנות לפתח תולדתו בסמיכות ולא לסגול כמו מן נדקה ברכ' נדקת
ברכת , והכנויים יבוא ג"כ מן אשת ולא מן אשה בראיית דגשות התי"ו אשתו אשתי , ואם
היו מן אשה ראוי להיות אִשָּׁתו אִשְׁתִּי בתי"ו רפוי' כמו ברכתי נדקתו , והנה נבירי
האל"ף ישתנה במשקל זה לסגול כמו מן בהמת בהמתו או לחירק קטן ,
וכן נמצא בסגול אִשְׁתָּךְ כגפן פרויה (תהלים קכ"ח ג') , ודגש השי"ן כשמש בכל הכנויים
להקל , גם שלא יהי' השוא נע פדיוו באות הדגושה ותוכרח להיות התי"ו רפוי'
וזהו נגד משקל זה , ועוד כדי שתשתנה המלה הזאת בכל הכנויים ובמלת אשתך לא תוכל
להדגש , בעבור מכיעת שני שואי"ן בעין : והנה לפי דברינו הכל יתנו איש ואשה שני שרשים ,
ואף שהכתוב יאמר לואת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת , כי הכוונה שהם דומים במבטא ,
ולשון כופל על לשון , והוא השם הראשונה : לואת , הראש"ע פי' בעבור זאת כמו אמרי
לי (בראשית כ' י"ג) , ואין צורך לזה כי קריאת השם בכל מקום עם למ"ד , מלבד שלפי
דבריו הי' המאמר חסר הנפעל כי באמרך בעבור זאת יקרא אשה לא הודעת מי יקרא כן ,
לכן תרגום המתרגם האשכנזי הזאת על חוה , וכן ת"א לדא יתקרי אתתא , וכפילת המלה
לתפארת וחוק ההוראה : (כד) על כן יעזוב איש , רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני
כח ערוות (סנהדרין דף כ"ז ע"ב) , ולפי פשוטו הן דברי משה , ואין יעזוב מכה שיעזוב , כי
(1)

כס וַיִּדְוֶי שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים
הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבַשְׁשׁוּ׃
ג א וַהֲנַחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מְכַר
חֵית הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֶפְרַיִם
כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֵאָכְלוּ

מכל רגש א"ש מכל

(כה) נון זוארען זיין בידע
נאקט, אדם אונד זיינע
פרויא, אונד שעממען זיך
ניכט:

ג (ח) דיין שלא אנגע וואר
ליסטיוגער אלו אללע
טהירע דעו פעלדעו, וועלכע
דאן עוויגע וועזען, גאטט,
געמאכט דזאטטע, זיין
שפראך צו דער פרויא: האט
אויך גאטט וואהל געזאגט,
איהר זאללט פאן אללערלייא
בוים

רש"י

תרגום אונקלוס

(כה) וַהוּו תְרוּיְהוּן עֲרֻמֵּי אָדָם
וְאִתְתֵּיהּ וְלֹא מִתְבַּלְמִין׃

ג (ח) וְחֵיָא הָיָה עָרוֹם מְכַר
חֵית דִּי עֵבֶר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר

לְאִתְתָּא בְּקוּשְׁטָא אַרִי אָמַר יְיָ לֹא
תִכְלוּן מְכַל

מכל

(כה) ולא יתבוששו • שלא היו יודעים לך
כביעות להבחין בין טוב לרע ואע"פ שכתב בו
דעה לקרוא שמות לא כתן בו ינה"ר עד אכלו
מן העץ וכנס בו יצר הרע וידע מה בין
טוב לרע:

ג (א) והנחש היה ערום • מה ענין זה
לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם
ולאשתו כתכות אור וילבישם אלא למדך מאי
ווענה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומי'
ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתחזה להם:

ערום מכל • לפי ערמתו וגדלתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל: אף כי

באור

אס, כן מנהגו ורגילותו שיעזב, כמו ככה יעשה איוב (איוב א' ה'), והכוונה בעבור שנקבת
האדם היתה ענש מעמיו ובשר אבשרו, על כן הוסיף בעצב האדם ותולדותיו בהיותו
לאיש, שיעזוב את אהל ומשכנות אביו ואמו (אונקלוס תרגם בית נשכני אבוי ואמיה)
אשר הי' כרוך אחריהם מעת נאטו מרחם, וידבק באשתו ויראה אותה כאלו היא עמו
בשר אחד לאהבתו אותה, ישמח בשמחתה ויתעצב ביגונה ולא יעזוב אותה כל הימים,
והענין כמו אהבו בשרו הוא, אל כל שאר בשרו, והקרובים במשפחה יקראו שאר בשר,
והנה יעזוב האיש את אביו ואמו וקורבתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם: (כה) ערומים,
מלא ואלו ונדגש המ"ס שלא כמנהג אחרי ת"ג, וזה הכלל כל שפירושו ערעילאי הכפרד
הרי"ש נחול"ס ערום, והרבו בשורק ודגש אחריו אף אס השורק מלא ו', ולפעמים
הכפרד עירום, והרבו עירומים, וכל שהוא לשון תחבולה הרי"ש בשורק ערום
והרבו ברפי המ"ס, והסימן במסורה חכימן רפין וערעילאין

דחיקין (ר"ל דגשין): ור"א יחבששו, כבר זכרנו מענין הנושא לאדם מוערומיו
שאין לה מקום כלל כל עוד שהיתה תאות המגל באדם על מתכות ושעור ואוסן
הראוי, טרם פרץ גדר ועבר חוק להגביר כח תשוקתו ולהוסיף תאוה על תאוה, תאות
המותר על תאות המועיל, ולזה לא התבוששו לא זה מוזה ולא זו מזה, ומלת יתבוששו מהשני
יש כח כעלם ביניהם, והוא מבנין מרובע ונקמן השי"ן בעבור שהוא ס"פ:
ג (א) והנחש, הראש"ע הזכיר דעות רבות טובות מהמתפלספי' מבני עמנו בענין
הנחש, ודברו והליכותו, ואמר שהישר בעיניו שהדברי' כמשמעם, והנחש הי' מדבר והלך
בקומה